

УДК 324

Політична участь в Україні: сучасна характеристика і тенденції реалізації

Г.О. МАЗУР

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля у м. Луганську,
м. Луганськ, Україна, E-mail: oksana-mazur@bigmir.net**Авторське резюме**

У представленій статті авторкою досліджено специфіку реалізації участі громадян України в політичному процесі під час демократичних перетворень. Узагальнення численних форм, типів та моделей політичної участі дає змогу визначити, що участь громадянина в політичному житті може втілюватися у: голосуванні, як центральному і найбільш масовому аспекті політичної участі в демократичних системах; участі в обговоренні законопроектів і політичного курсу країни; участі в масових діях; участі в кампаніях по збору підписів прихильників або супротивників певної політичної лінії; участі в діяльності політичних партій, профспілок, громадських організацій.

Реалізація громадянами можливості впливу на політичний процес обумовлюється певними механізмами, що забезпечують функціонування інституту політичної участі на різних рівнях державотворення. До механізмів регулювання політичної участі відносять ті політичні інститути та установи, котрі забезпечують представлення й захист інтересів громадян у вищих законодавчих, виконавчих й судових органах і участь у прийнятті політичних рішень. Виходячи з цього, маємо визначити, що такими механізмами слугують виборча система, організаційні та правові засади проведення громадських акцій і слухань, діяльності політичних партій і організацій, функціонування громадських рад, створюваних при державних органах, законодавчої та виконавчої гілок влади.

У статті авторкою проаналізовано практики реалізації політичної участі громадянами України і механізми, що забезпечують цей процес. Ретроспективний аналіз електоральної участі громадян України доводить її поступове зниження. А законодавство, що регулює виборчий процес, протягом всіх років незалежності характеризується мінливістю і невизначеністю певних проблемних питань. Дослідження гендерного аспекту політичної участі і механізмів, що його запроваджують, дає змогу стверджувати про неналежний рівень виконання Україною зобов'язань з гендерного питання.

Авторкою доведено, що неналежний рівень законодавчого забезпечення, невідповідність політичних і правових умов у державі викликам громадянського суспільства і демократичним принципам стали чинником зростання протестних настроїв і акцій протягом 2012-2013рр.

Ключові слова: політична участь, влада, громадяни, протест, вплив, політична позиція, вибори, електорат, партії.

Political participation in Ukraine: modern characteristics and trends of the implementation

O.G. MAZUR

East ukrainian national university named after Volodymyr Dal, Luhansk, Ukraine,
E-mail: oksana-mazur@bigmir.net**Abstract**

In the present article the author investigated the specificity of the participation of Ukrainian citizens in the political process during the democratic transition. A generalization of the multiple forms, types and models of political participation provides the opportunity to determine that the participation of citizens in political life can be realized in the voting, as the Central and the most popular aspect of political participation in democratic systems; participate in discussion of draft laws and political course of the country; personal contacts with politicians; letters to the state bodies and local authorities; participation in mass actions (meetings, demonstrations, strikes, picketing); participation in the campaign to collect signatures of supporters or opponents of a certain political line; participation in the activities of political parties, trade unions, public organizations.

The citizens exercise influence over the political process is determined by specific mechanisms for ensuring the functioning of the Institute of political participation at different levels of the state. To regulation mechanisms of political participation include those political institutions and institutions that ensure the representation and protection of interests of citizens in the Supreme legislative, Executive and judicial bodies and participation in political decision-making. Accordingly, we must determine that such mechanisms are the electoral system, the organizational and legal bases of holding public actions and hearings, the activities of political parties and organizations, functioning of public councils created at the state bodies, legislative and Executive branches of government.

In the article the author analyzes the practice of realization of political participation by the citizens of Ukraine and mechanisms that ensure this process. Retrospective analysis of electoral participation of citizens of Ukraine proves its gradual reduction. And the legislation governing the electoral process, during all years of independence is characterized by volatility and uncertainty certain problematic issues. Research of gender

© Г.О. Мазур, 2014

aspects of political participation and mechanisms that it is introduced that gives the opportunity to assert inadequate fulfillment of obligations by Ukraine on the issue of gender.

The author proved inadequate legislative support, the discrepancy between the political and legal environment in the state challenges of civil society and democratic principles was the factor of growth of protest moods and actions for 2012-2013.

Key words: political participation, the government, citizens, protest, influence, political position, elections, electorate of the party.

Постановка проблеми. Процеси демократизації суспільно-владних відносин супроводжуються трансформацією всієї політичної системи, яка для самозбереження створює соціальний фундамент для втілюваної політики в особі громадян через ідеологію і за допомогою надання впливу на процес політичної соціалізації. Політична участь, у свою чергу, модифікує політичну систему і може розглядатися, як один з основних факторів демократизації політичного процесу. Особливістю просування України до демократії є провідна роль держави у становленні форм політичної участі і умов розвитку нової соціально-політичної системи. Разом з тим у вітчизняній політичній науці відчувається нестача комплексного компаративного аналізу практики реалізації політичної участі як прояву політичної активності громадян.

Аналіз досліджень і публікацій. Українські політологічні дослідження феномена політичної участі презентуються внесками В.Бєбіка, В.Бортнікова, А.Борисенкова, Д.Видріна, М.Головатого, Р.Мацкевича, А.Пойченка, Н.Ротар, Ж.Тоценка, В.Федорова А.Чемшита та ін. Комплексний підхід до розробки теорії політичної участі демонструється в монографіях Д.Гончарова, І.Гоптаревої. Комплексному вивченню цього феномена політичного життя як визначального чинника демократичної трансформації українського суспільства присвячена монографія В.Бортнікова «Політична участь і демократія: українські реалії»; дослідження Е. Афоніна, Л.Гонюкової і Р.Войтовича «Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики».

Метою дослідження є спроба систематизації національної практики політичної участі і тенденцій розвитку цього інституту в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових публікацій з проблематики політичної участі та механізмів її реалізації в Україні вказує на низку перешкод для здійснення систематичного ґрунтовного дослідження специфіки і тенденцій розвитку участі українців у суспільно-політичному процесі. На думку автора, рівень масштабності вказаних завад дає підстави поділити їх на внутрішньосистемні та зовнішньосистемні. До першої групи проблемних питань можна віднести теоретико-методологічні нестатки. До внутрішньосистемних проблем дослідження проблематики політичної участі українська дослідниця А. Четверик відносить питання нормативно-законодавчого та статистичного відобра-

ження динаміки суспільно-політичного життя в державі [1, с. 29-40]. Особливої уваги у дослідженнях політичної участі в умовах політичної трансформації набувають вибори, референдуми і інші форми волевиявлення громадян. Ретроспективний аналіз електоральної участі громадян України за часів незалежності свідчить про її поступове зниження. Так, згідно зі статистичними даними Центральної виборчої комісії в Україні на президентських виборах 1991 р. брали участь 84,32 % громадян. Динаміка показників по парламентських виборах теж свідчить про високий рівень політичної участі українців, від 71,21 % у 1998 р. до 57,99% у 2012 р. А Всеукраїнський референдум, проведений за народною ініціативою у 2000 р., зібрав 81,15 % громадян [2, с. 34.]. Показово, що саме усвідомлення свого громадянського обов'язку стало тим чинником, що спонукав більшість українських громадян брати участь в усіх виборах, що відбувалися в Україні: від 42% у 1998 р. до 49% - у 2012 р., участь у виборах як можливість вплинути на ситуацію в Україні розглядали 30% у 1998 р. і 23% - 2012 р., причому ці аспекти виявилися найбільш впливовими серед інших причин участі громадян у виборах [3, с.4.]. Аналіз еволюції законодавства України щодо виборів, як механізму регулювання політичної участі, свідчить, що, починаючи з перших років незалежності, система обрання депутатів до Верховної Ради змінюється кожні дві кампанії. Якщо проаналізувати виборчі закони, на підставі яких проводилися електоральні перегони, з точки зору ефективності регулювання політичної участі як права членів соціально-політичних спільнот на дії із метою впливу на процес вибору політичних лідерів на всіх рівнях влади, то можна стверджувати, що кожна модель виборчої системи відрізнялася подвійним ефектом в цьому сенсі. Так і останнім Законом України «Про вибори народних депутатів» 2011 р. не створено загальних передумов для проведення демократичних, чесних і справедливих виборів, як відзначають експерти Центру Разумкова. Серед недоліків закону про вибори народних депутатів в якості механізму, що має забезпечувати реалізацію політичної участі громадян через голосування, як центрального і найбільш масового аспекту політичної участі в демократичних системах, необхідно назвати неналежну якість виборчого законодавства і відсутність належного правового реагування на його порушення.

Статистичні відомості, надані офіційними

установами засвідчили найнижчий за роки незалежності рівень політичної активності громадян України під час виборчої кампанії 2012 р. Водночас опитування показали і значне розчарування українців у виборах, так, тільки 33 % опитаних у 2004 р. і 28 % у 2012 р. згодні з тим, що вибори в Україні є реальним механізмом впливу громадян на владу, а серед причин, що заважають виборам в Україні стати механізмом демократичної участі громадян у державних справах, на перше місце респонденти поставили невиконання тими, кого обрали, своїх виборчих обіцянок (від 48 % у 2004 р. до 59% у 2012 р.), на друге - відсутність постійного громадського контролю за обраною владою – відзначена найвищим показником у 38% у 2012 р., а на третє – невимогливість громадян до своїх обранців, пасивність [3, с. 9].

Не менш важливим в умовах демократичної трансформації суспільства виявляється гендерний аспект політичної участі. Україна ратифікувала основні міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, визначивши для себе забезпечення гендерної рівності як один з пріоритетів державної політики. Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву 2012 р., наданому на Всесвітньому економічному форумі, Україна займає 64 місце (серед 135 країн світу) за величиною гендерного розриву у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками і жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво, сфера здоров'я. Причому, з чотирьох показників, найгірше місце - 119 - по політичному представництву [4]. Жіночі організації як безпосередні споживачі та творці гендерної політики у державі в Україні не набули того масштабу діяльності завдяки якому консолідувалися б у організований і впливовий жіночий рух. Таким чином, очевидно, що стан гендерних відносин в українському суспільстві на рівні політичного процесу виявляється незадовільним, таким, що не відповідає міжнародним стандартам і міжнародним зобов'язанням, взятих Україною.

Для впровадження демократичних стандартів політичної участі держава має створити умови для ефективного функціонування механізмів залучення громадян до прийняття політичних рішень. В Україні право громадян на мирні зібрання (збори, мітинги, походи та демонстрації) гарантоване ст. 39 Конституції України, а також Європейською Конвенцією із захисту прав людини та основних свобод, яку Україна ратифікувала в 1997 р. Події останніх років свідчать, що громадяни змушені дедалі частіше використовувати це право. Так, у матеріалах Всеукраїнської ініціативи «За мирний протест!» наводяться дані МВС України, згідно з якими за п'ять місяців 2010 р. в Україні відбулося 181,7 тис. масових заходів з 95,8 млн. учасників, тоді

як за весь 2009 р. – 156,5 тис. заходів з 61,5 млн. учасників [5]. А в 2012 р. МВС зафіксувало більше 235 тис. масових заходів, серед яких 63 тис. складають політичні та майже 22 тис. соціально-економічні масові заходи [6]. Проте, водночас зростає кількість порушень зазначеного права, звуження свободи громадян проводити мирні зібрання. Проблема відповідності законодавчого забезпечення організації та проведення громадсько-політичних акцій запитам суспільства останнім часом набуває підвищеної гостроти. Ситуацію ускладнює та обставина, що на цей час процедури організації і проведення мирних зібрань в Україні законодавчо не врегульовані. Взагалі протягом 2012-2013рр. до Верховної Ради надійшли декілька законопроектів, регулюючих мирні зібрання громадян. Зокрема версія Закону «Про свободу мирних зібрань» від 23 квітня 2013 року, яку оприлюднило партнерство «За свободу мирних зібрань», законопроект внесений депутатами від Партії регіонів, «Батьківщини» та Комуністичної партії на початку липня 2013 р., законопроект «Про свободу мирних зібрань», запропонований народними депутатами від партії «УДАР». Попри це, проблема законодавчого врегулювання реалізації прав громадян на мирні зібрання, мітинги та демонстрації в Україні й досі залишається невирішеною.

Натомість в Україні в галузі регуляції громадсько-політичних акцій превалює практика заперечення та несанкціонованого втручання. Найбільш популярними, за узагальненням фахівців Центру Разумкова, залишаються наступні форми обмеження права громадян на мирні зібрання: прийняття органами місцевого самоврядування власних нормативних актів про порядок організації і проведення мирних зібрань [7]; судові заборони мирних зібрань; застосування силових методів розгону мирних зібрань; перешкоджання вільному пересуванню громадян та ін.

В умовах представницької демократії одним із каналів впливу громадян на прийняття політичних рішень є участь у діяльності політичних партій і організацій. Можливість реалізації власних політичних інтересів через політичну участь у діяльності політичної партії дає впевненість громадянину у практичному втіленні власного впливу на якість і зміст прийняття і реалізації політичних рішень. Однак, політична практика українського державотворення доводить, що більшість передвиборчих обіцянок залишаються невиконаними. Звідси високий рівень недовіри громадян України до партійних інституцій. Так, 60% опитаних фахівцями Центру Разумкова головними причинами недовіри до партій називають відсутність їх відповідальності за виконання своїх обіцянок, передвиборчих програм та той факт, що партії не цікавить повсякденне життя людей, та вони

лише борються за владу - 54%. Посилюється таке становище ще й тим, що чинне законодавство не передбачає інших дієвих механізмів забезпечення підзвітності обраних від партій представників до органів влади (та органів місцевого самоврядування), крім виборів. Серед вад, які заважають політичним партіям стати справжніми механізмами реалізації впливу на прийняття політичних рішень і суспільно-політичний процес можна виокремити: відсутність стабільних зв'язків із соціальними групами, соціальної бази; ідеологічну слабкість і схожість політичних програм; підконтрольність партій фінансово-промисловим групам, непрозорість фінансування, політична корупція, клієнтелізм; відрив політичних партій від суспільства, невідповідність виборцям їх представників, обраних до органів влади.

Головним негативним наслідком визначеної ситуації є суттєве підвищення протестних настроїв з боку суспільства. Так, згідно з міжнародним дослідженням Геллап Інтернешнл, показник балансу протестних прогнозів був нестабільним і коливався в дуже широких межах. Загалом у 2011 році Україна досягла піка в балансі протестних прогнозів своїх громадян - +49% [8]. Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» і Соціологічної служби Центру Разумкова у 2012-2013 рр. теж засвідчили високий рівень готовності україн-

ських громадян вдатися до акцій протесту. До того ж 2013 р. став прикладом перетворення намірів у протестні дії, коли рівень довіри до окремих інститутів стрімко зменшувався. У 2013 році сталася найбільша кількість протестів проти свавілля та бездіяльності міліції в історії України. Лише за 9 місяців року таких акцій громадянської непокори відбулося в кілька разів більше, ніж у 2010 та 2011 роках та на 25% більше, ніж у 2012 році [9].

Висновки. Причини вказаних тенденцій криються, на наш погляд, у відсутності цілісної системи політичної соціалізації, розвинених інститутів політичної участі; наявності слабкої взаємодії політичних лідерів та органів державної влади щодо активізації партиципації громадян. Крім того, усвідомлену громадянами потребу в політичній участі не задовольняли можливості, надані політичною системою. Пересічний українець характеризується відсутністю таких показників «демократичної участі», як суб'єктивна впевненість в ефективності своєї участі, почуття громадянської відповідальності та політичної довіри один до одного і до інститутів державного і місцевого управління, членство в організаціях, що артикулюють і акумулюють суспільні інтереси, невикорінена культура участі, під якою розуміються позитивні установки щодо громадянського обов'язку, громадянської довіри, ефективності і лояльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Четверик А. Методологія дослідження чинників політичної активності: українська специфіка [Електронний ресурс] / А. Четверик // Сучасна українська політика. – К.: Вид-во „Центр соціальних комунікацій”, 2011. – Вип. 22. – 422 с. – Режим доступу до ст. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sup/2011_22/Rozdil_1/03_Chetveryk.pdf.
2. Основні статистичні відомості виборчого процесу [Електронний ресурс] // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2012. - № 3. – С. 34. - Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2012_3/visnik_st_7.pdf.
3. Україна 2012: політичний портрет [Електронний ресурс] // Політичний портрет України. - Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2012. - № 39. – 158с. — Режим доступу до докум. : <http://dif.org.ua/ua/publications/portrait/ukraine-2012-politichnii-portret.htm>.
4. Марценюк Т. Женщины в политике Украины : вызовы и перспективы гендерной политики [Електронний ресурс] / Т. Марценюк // Жіночий консорціум в Україні. – Режим доступу до ст.: http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/ZHenxhiny_v_politike.
5. Меморандум Всеукраїнської ініціативи «За мирний протест!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kvis.jimdo.com>. — Назва з титул. екрана.
6. Іщенко В. Чи правильно в Україні рахують протести? [Електронний ресурс] / Володимир Іщенко. – Режим доступу до ст. : <http://liva.com.ua/methodology1.html>.
7. Зубар Н. Припинити системні порушення права на мирні збори! [Електронний ресурс] / Н. Зубар, О. Северин // Майдан. – 2012. – 11 червня. – Режим доступу до ст. : <http://maidan.org.ua>.
8. В українців уривається терпець: протестні настрої досягли 20-річного максимуму [Електронний ресурс] // Галицький кореспондент. – Режим доступу до ст. : <http://gk-press.if.ua/node/6027>.
9. 2013 рік вже побив рекорд із кількості протестів проти міліцейського свавілля в Україні [Електронний ресурс] / Центр дослідження суспільства. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/releases/6>.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2014

REFERENCES:

1. *Chetverik, A.* Metodologiya doslidzhennya chinnikov politichnoyi aktivnosti: ukrayinska spezifika (Methodology of the study factors of political activity: Ukrainian specifics). *Suchasna ukrayinska politika*. Kiev, 2011. 422p. Regime to access: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sup/2011_22/Rozdil_1/03_Chetveryk.pdf.
2. Osnovni statistichni vidomosti viborchogo prozesu (Basic statistics of the electoral process). *Bulletin of the Central election Commission. Visnik Centralnoyi viborchoyi komisiyi*. 2012. no 3. p. 34. Regime to access: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2012_3/visnik_st_7.pdf.
3. Ukraina-2012: politichniy portret (Ukraine 2012: a political portrait). *Politichniy portret Ukraini*. Regime to access: <http://dif.org.ua/ua/publications/portrait/ukraina-2012-politichniy-portret.htm>.
4. *Martsenyuk T.* Zhenshini v politike Ukraini : vizovi i perspektivi gendernoy politiki (Women in politics in Ukraine : challenges and perspectives of gender policy). Regime to access: http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/ZHenxhiny_v_politike_Ukrainy_vyzovy_i_perspektivy_gendernoi_politiki.
5. Memorandum Vseukrainskoyi initsiativi «Za mirniy protest!» (The Memorandum of the Ukrainian initiative "For a peaceful protest!"). Regime to access: <http://kvis.jimdo.com>.
6. *Ishchenko V.* Chi pravilno v Ukraine rahuyut protesti? (Correctly in Ukraine believe the protests?). Regime to access: <http://liva.com.ua/methodology1.html>.
7. *Zubar N.* Pripiniti sistemni porushennya prava na mirni zbori! (To cease systematic violations of the right to peaceful Assembly!). *Maidan*. 2012.11.06. Regime to access: <http://maidan.org.ua>.
8. V ukraiziv urivaetsya terpez: protestni nastroyi dosyagli 20-richnogo maximumu (Ukrainians bursts patience: the protests reached a 20-year high). *Galizkiy korespondent*. Regime to access: <http://gk-press.if.ua/node/6027>.
9. 2013 rik vzhe pobiv record is kilkosti protestiv proti milizeyckogo svavillya v Ukraini (2013 is already broke the record for the number of protests against police brutality in Ukraine). Regime to access: <http://www.cedos.org.ua/releases/6>.

Мазур Оксана Геннадіївна – кандидат політичних наук, доцент
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля у м. Луганську
Адреса: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20а
E-mail: oksana-mazur@bigmir.net

Mazur Oksana Gennadiievna – PhD in political science, associate professor
East ukrainian national university named after Volodymyr Dal
Address: 20a, Molodezhniy quarter, Luhansk, 91034
E-mail: oksana-mazur@bigmir.net